

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Онищенко Олени Олександрівни «Вплив екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно-смыслових орієнтацій молоді в умовах війни», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Актуальність дисертаційної роботи не викликає сумніву, адже війна, що триває в Україні, стала першопричиною трансформаційних процесів в усіх сферах життя людини, та ці обставини викликають у молоді глибокі психологічні та емоційні переживання, що впливають на їхні ціннісно-смыслові орієнтації. Попри значну кількість наукових досліджень як в Україні, так і закордоном, що розглядають цінності та ціннісні орієнтації, вікову характеристику молоді та екзистенційну кризу як психологічний, соціальний та філософський феномен, саме питання трансформації ціннісно-смыслових орієнтацій молоді в умовах екзистенційної кризи під впливом набутого травматичного досвіду політико-історичних обставин, викликаною умовами війни, залишається недостатньо дослідженим і є нагальною проблемою сьогодення.

Відтак, дана наукова прогалина актуалізує гостру потребу у проведенні комплексного теоретичного та емпіричного дослідження для розуміння динаміки трансформації ціннісно-смыислової сфери, проживання екзистенційної кризи молоддю в умовах війни в Україні.

Наукова новизна. Наукова новизна одержаних результатів у дисертації Олени Олександрівни Онищенко полягає в тому, що авторкою *вперше* визначено, що до комплексного вивчення впливу екзистенційної кризи, спричиненої війною, на ціннісно-смыслові орієнтації, психологічну стійкість і смыслову інтеграцію молоді увійшли: аналіз ціннісних пріоритетів і патернів, формування прийняття себе в умовах кризи, уявлень про майбутнє, виявлення внутрішніх ресурсів, що сприяють подоланню екзистенційної напруги.

Здійснено здобувачкою системний аналіз механізмів трансформації ціннісно-сміслової сфери молоді під впливом екзистенційної кризи в умовах війни. Доведено на емпіричному рівні, що рівень проживання екзистенційної кризи може стати медіатором між травматичним досвідом війни та змінами ціннісно-сміслової сфери у молоді та *означено*, що в період війни екзистенційна криза виступає потужним фактором, що може стимулювати глибинну трансформацію ціннісних орієнтацій молоді. Соціально-політичні потрясіння та невизначеність спричиняють переоцінку пріоритетів і формування нових ціннісно-сміслових структур, молодь реагує на ці зміни шляхом інтеграції попереднього та набутого досвіду.

Виявлено, що потенціалом до екзистенційного зростання молоді через зовнішню кризу та можливість формування нової ціннісно-сміслової структури на основі проживання цього досвіду є збереження певного *відчуття сенсу життя* та перебування у фазі його *активного пошуку*. Показник *«Наявність сенсу» (НС)* як стабілізуючий чинник, створює внутрішню опору, стійкість до зовнішніх потрясінь, тоді як показник *«Пошук сенсу» (ПС)* -- трансформації життєвих орієнтирів і прагнення до смислотворення. Показник *задоволеність життям (ЗЖ)* та його *рівні* є неоднозначним у молоді і має широкий спектр переживань – від *внутрішньої стійкості* до почуття *незадоволеності життям* і почуття *втраченості сенсу*. Здобувачкою *визначено*, що в умовах кризи символізація переживань стає не лише відображенням внутрішнього стану молоді, але й активним чинником екзистенційної рефлексії. Через *символи* молодь переосмислює власну ідентичність, конструює оновлену систему цінностей, що ґрунтується на єдності, взаємодопомозі та духовній силі. Молодь у кризовій ситуації спирається на міжособистісні відносини як на головний ресурс смислотворення особистості, що лише підтверджує знецінення зовнішніх атрибутів на користь духовних смислів. Молодь надає перевагу тим символам, які здатні забезпечити відчуття внутрішньої опори та стабільності, моральної сили та перспективи майбутнього. Це свідчить про адаптивний

потенціал молоді, здатність не лише долати стрес, а й трансформувати пережиту екзистенційну кризу в поштовх до розвитку і доводить, що символи виступають не лише відображенням досвіду, а є дієвим інструментом самопізнання та формування життєвих орієнтирів у процесі екзистенційної кризи.

Оленою Олександрівною Онищенко виділено три рівня подолання кризи у обстежуваних:

- *Конструктивний рівень проживання екзистенційної кризи.* Високі показники свідчать про активне проживання кризи та здатність до її конструктивного подолання. Високий рівень насущних цінностей та наявність планів на майбутнє – орієнтація на смислотворення, пошук внутрішніх опор. Свобода та розвиток розглядаються як внутрішні ресурси для подолання кризи. Рівень життєрадісності зростає, а значущість розваг знижується, що вказує на смислотворчу переорієнтацію. .

- *Помірний рівень проживання екзистенційної кризи.* Загальний показник - межевий стан. Показники: насущні цінності, криза як прийняття себе, прийняття життєвої мінливості, плани на майбутнє, на середньому рівні – старі смисли втрачають значення, нові ще не сформовані. Потребує підтримки, потенційно відкриті для особистісного зростання. Соціальні цінності відіграють ключову роль: підтримка, приналежність, взаємодія з іншими. Позитивні зв'язки ПЖМ з цінностями: виконавська дисципліна, освіченість, відповідальність, здатність до співпереживання, широта поглядів, ефективність у справах, вихованість, терпимість. Від'ємні зв'язки ПЖМ з духовними цінностями та здоров'ям – тимчасове зниження уваги до духовної сфери під час адаптації.

- *Деструктивний рівень подолання екзистенційної кризи.* Низькі показники загального рівня екзистенційної кризи, кризові проживання дезадаптивного характеру. Знижена життєва енергія, внутрішній розпад смислових структур, безнадія. Низький рівень прийняття себе та життєвої

мінливості. Вразливі до тривожно-депресивних станів, дисоціації, фіксації на минулому. Внутрішня фрагментація ціннісної системи, зниження смислотворчої активності. Потребує підтримки, корекційних, психолого-педагогічних або психологічних інтервенцій. Відсутні виражені позитивні зв'язки з цінностями як ресурсами для подолання кризи.

Здобувачкою доведено, що вибіркові стратегії проживання екзистенційної кризи у молоді формуються через динамічний взаємозв'язок комплексних *внутрішніх та зовнішніх ресурсів*. Подолання екзистенційної кризи у молоді є результатом синтезованої дії суб'єктивних, соціальних, внутрішньо-екзистенційних та смислотворчих критеріїв, які взаємопов'язані та взаємно доповнюють ефект адаптивної стійкості. Доповнено уявлення про ціннісно-сміслову структуру у контексті радикальних соціально-політичних трансформацій сучасного українського суспільства та рівнів проживання екзистенційної кризи.

Дослідження Онищенко О.О. сприяє утвердженню та *подальшому розвитку* набутих психологічних теорій ціннісних орієнтацій молоді і кризових станів, зокрема, концепцій психологічної стійкості, сенсотворення та адаптаційних стратегій в умовах соціально-політичних та екзистенційних викликів.

Результати проведених здобувачкою досліджень мають очевидне **практичне значення**. Зокрема, результати наукового дослідження можуть використовуватись у вивченні ціннісно-сміслові сфери молоді для виявлення зв'язку між рівнем екзистенційної кризи та поточною структурою цінностей. Інтеграція авторської логіки може знайти своє застосування під час розробки начальних курсів із глибинної психології, психології особистості, кризової та екстремальної психології.

Особистий внесок здобувачки полягає у самостійному проведенні досліджень, статистичній обробці одержаних результатів, їх аналізі та узагальненні.

Здобувачка особисто сформулювала наукову ідею, що стала основою дисертації, здійснила пошук та аналіз джерел літератури, самостійно дібрала комплекс методів дослідження, повністю виконала обсяг емпіричного дослідження, проаналізувала його результати, здійснила статистичну обробку одержаних цифрових даних. Результати проведених досліджень у повному обсязі опубліковані здобувачкою в наукових працях у співавторстві.

Узагальнення результатів досліджень, опрацювання даних факторного аналізу, формування висновків та пропозицій з урахування впливу екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно–сміслових орієнтацій молоді в умовах війни здійснено за консультативної допомоги наукового керівника.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес: Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (довідка №152/25 від 19.01.2026 року), Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (09-01-131 від 19.01.2026), Поліського національного університету (довідка №73/01-17-26 від 09.01.26); Закарпатської обласної державної адміністрації, Закарпатської обласної державної адміністрації Департаменту науки і освіти, молоді і спорту (довідка №01-17/98 від 09.01.2026)

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати дослідження відображено у 10 наукових публікаціях, з яких 3 статті у фахових виданнях України, 7 статей у збірниках тез та доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Про високий ступінь **обґрунтованості основних положень, висновків та рекомендацій**, сформульованих у дисертації, свідчить, насамперед, те, що у ході дослідження було коректно використано адекватні поставленій меті і завданням психодіагностичні та математико-статистичні методи. Об'єктивність результатів досліджень і висновків, наведених у дисертації, підтверджується фактичним матеріалом емпіричного дослідження й формувального експерименту. Дослідження

проведене на достатній кількості досліджуваних та коректно опрацьоване статистичними методами.

Висновки сформульовано чітко та логічно, аргументовано на основі отриманих результатів, вони повністю відповідають завданням досліджень. Наведені до кожного розділу висновки підтверджують новизну отриманих результатів.

Значна кількість ілюстративного матеріалу (32 таблиці та 10 рисунків) суттєво полегшує сприймання результатів дослідження.

Дисертація містить анотації, вступ, 3 розділи та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

Загальна характеристика роботи. У *вступі* аспіранткою сформульована актуальність теми, мета та завдання дослідження, методи дослідження, висвітлена наукова новизна отриманих результатів та їх практичне значення, наведені відомості щодо апробації та публікації результатів, структура та обсяг роботи.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні основи розробки проблематики атмосфери особистості в умовах екзистенційної кризи» авторкою здійснений послідовний та ретельний аналіз теоретико-методологічного підґрунтя дослідження, узагальнено провідні наукові підходи до дослідження ціннісних орієнтацій особистості, виділені механізми та класифікація аксіосфери особистості, зроблен аналіз дослідження «кризового» в науковій літературі, розкрито трансформацію ціннісно-сміслових орієнтацій молоді в умовах екзистенційної кризи під час війни в Україні.

Онищенко О.О. дає авторське визначення поняття «екзистенційної кризи», як каталізатору трансформації ціннісно-сміслової сфери молоді, що стимулює переоцінку цілей людини, власних ідеалів, вибірковості благ, прагнень, але це створює деяку напругу між збереженням самою людиною своєї ідентичності та швидкою адаптацією до нових реалій (незалежних від людини),

активізуючи орієнтацію на вітальні потреби у безпеці, виживання, самопізнання та соціальну підтримку.

У *другому розділі* дисертації «Організація емпіричного дослідження трансформації ціннісно-сислової сфери молоді в умовах екзистенційної кризи» наведений опис проведеного емпіричного дослідження впливу екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно-сислових орієнтацій молоді. Авторка подає досить розгорнуте обґрунтування процедури й методів збору даних, а також їх математико-статистичного аналізу. Висвітлюються узагальнені емпіричні дані, їх послідовний якісний аналіз. Авторкою обґрунтовано та сформовано вибірку дослідження, що налічує 162 студенти віком від 17 до 26 років.

Вагомим здобутком дисертантки вважаємо розробку авторської методики «Екзистенційний компас молоді», яка пройшла перевірку на надійність та валідність і може бути використана в терапевтичній практиці.

В *третьому розділі* дисертації «Аналіз трансформації ціннісно-сислових орієнтацій молоді в умовах екзистенційної кризи» викладено та проаналізовано результати емпіричного дослідження.

Аналітичне узагальнення фактичних даних слід віднести до сильних сторін роботи. Дисертанткою виявлено, що ціннісно-сислова сфера виступає центральним механізмом внутрішньої регуляції особистості та зазнає глибоких трансформацій у кризових умовах, що зумовлює як ризики дезадаптації, так і потенціал екзистенційного зростання. Виявлено, що молодь перебуває у стані поєднання збереження сенсу життя та його активного пошуку, що свідчить про динамічний характер смислотворення й формування нової ціннісно-сислової ідентичності в умовах війни.

Аналіз результатів дослідження показав ефективність означеного підходу у діагностиці глибинних змін ціннісної сфери, сенсожиттєвих орієнтацій, механізмів екзистенційного вибору та переживання відповідальності. Результати дослідження можуть використовуватись для розробки програм

психологічної підтримки та адаптації молоді в умовах кризових і травматичних ситуацій.

Висновки свідчать про реалізацію поставлених завдань і досягнення мети дисертаційного дослідження, бачення авторкою перспектив подальшої розробки проблеми. Виклад матеріалу добре ілюстрований рисунками, таблицями, що свідчить про глибину аналізу фактичного матеріалу та вміння співвідношення його з концептуальними засадами та свідченнями.

Список використаних джерел містить 182 найменувань. Він оформлений згідно вимог, уміщує публікації українських та іноземних авторів із досліджуваної тематики.

Додатки до дисертації викладено на 99 сторінках. Таблиці додатків оформлено відповідно до вимог, доповнюють і додатково обґрунтовують отримані результати і висновки.

Структура, обсяг та оформлення представленої дисертації відповідають встановленим вимогам. Матеріали дисертації викладено аргументовано й у повному обсязі. Анотація достатньо повно відбиває зміст дисертації.

Робота написана літературною мовою й оформлена відповідно до чинних вимог. Матеріал викладено чітко, послідовно та логічно.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертація є результатом самостійного дослідження, в якому автор коректно використовує посилання на опрацьовані джерела, дотримуючись принципів академічної доброчесності.

Таким чином, акцентуючи увагу на достатньо високому науковому рівні дисертаційної роботи **Онищенко Олени Олександрівни** як в теоретичному, так і практичному аспектах, слід виділити **окремі зауваження та побажання:**

1. У першому розділі представлено достатньо великий перелік провідних наукових підходів до дослідження ціннісних орієнтацій особистості

- різних авторів, разом з тим, на нашу думку, робота тільки б виграла, якщо би автор уточнювала назву концепцій конкретного науковця. Так, наприклад, на стор. 34, вказується робота А.Фурмана (бажано вказувати його концепцію «вчинкова-ціннісна концепція особистості»), це ж стосується і інших авторів (наприклад Я. Щепанський і його концепції соціальних цінностей і ціннісних орієнтацій).
2. На наш погляд, було б цікаво в науковому плані, якби в п.1.1. (стор 33), автор зробила на початку узагальнення літератури за проблемою дослідження, а потім розкрила послідовно провідні наукові підходи та концепції до дослідження ціннісних орієнтацій особистості (перша концепція представлена лише на стор 39).
 3. На наш погляд, робота тільки б виграла, якщо би автор у п. 1.3. у більшій мірі підкріплювала свою авторську думку працями інших науковців (стор. 61, 62, 63, 67).
 4. Необхідно зазначити не завжди вдале відображення результатів емпіричного дослідження на рисунках (приклад рис 3.2. на стор.144 та рис.3.3 на стор 148), що заважає розумінню та аналізу отриманих даних.

Виявлені окремі недоліки і наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, зміст сформульованих висновків і рекомендацій.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Онищенко Олени Олександрівни на тему: «Вплив екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно–сміслових орієнтацій молоді в умовах війни», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія», є завершеною науково-дослідною працею, яка спрямована на вирішення актуальних питань удосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти з урахуванням особливостей мисленнєвої діяльності студентської молоді.

Вважаю, що рецензована дисертація Опиценко Олени Олександрівни на тему: «Вплив екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно–сміслових орієнтацій молоді в умовах війни» за сукупністю якісних і формальних ознак щодо актуальності теми, обґрунтованості наукових положень і практичного значення відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., а її авторка **Опиценко Олена Олександрівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент:

Доцент кафедри теорії та методики
практичної психології
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Ірина МЕЛЬНИЧУК